כיתות י"א-י"ב | גמרא | שיעור 3 מתוך 3 | 45 דק' | בבא מציעא נט ע"א – נט ע"ב | 🎓 הכנה לבגרות

חמ"ד: מסכת בבא מציעא היא מסכת החובה בבגרות בתלמוד (תכנית תשפ"ו, יחידת החובה 6381); הסוגיה היא מתוך "פרק הזהב" (נח ע"ב – ס ע"ב) שברשימת הסוגיות. ממלכתי: אין חובה ללמוד את הסוגיה; אפשר ללמד אותה כהעשרה בנושא בין אדם לחברו.

תנורו של עכנאי: "לא בשמים היא" ו"שערי אונאה"

🎓 יחידת פתיחה להכנה לבגרות (שאלון 6381 / 5391) – התחלה; יחידות נוספות בהמשך.

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יציגו את המחלוקת על "תנור של עכנאי" ואת ארבע הראיות של רבי אליעזר, ויסבירו את תגובת החכמים לכל ראיה.
- התלמידים יסבירו את "לא בשמים היא" לפי רבי ירמיה ("אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת"), ואת תשובת אליהו: "נצחוני בני".
- התלמידים יסבירו את קושיית תוספות ד"ה "לא בשמים היא" מיבמות (הלכה כבית הלל משום בת קול) ואת שני התירוצים.
- התלמידים יקשרו את סוף הסיפור (הנידוי, דמעותיו של רבי אליעזר, מות רבן גמליאל) לנושא הפרק: "כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה כוחן של מילים? למה חז"ל רואים בפגיעה בדברים דבר חמור יותר מפגיעה בכסף, ומה קורה כשמחלוקת בבית המדרש גולשת לפגיעה באדם?

היחידה עוברת על תחילת סוגיית אונאת דברים ב"פרק הזהב" (בבא מציעא פרק ד): המשנה והברייתא (שיעור 1), הלבנת פנים (שיעור 2), ותנורו של עכנאי (שיעור 3). זו יחידת פתיחה להכנה לבגרות; יחידות נוספות יעלו בהמשך.

🧪 פתיחה: רוב מול גאון

שאלה להצבעה: "בוועדה של חמישה, אחד מהם הוא המומחה הגדול ביותר בתחום, ויש לו הוכחות מרשימות. ארבעת האחרים חושבים אחרת. מי מחליט?" מצביעים, ושני תלמידים מנמקים כל צד. שומרים את התוצאה על הלוח. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

הסיפור מתחיל במחלוקת הלכתית מן המשנה במסכת כלים: תנור שנחתך לחוליות (טבעות) ובין החוליות נתנו חול. רבי אליעזר מטהר (לפי רש"י: זה בניין ולא כלי חרס, ולכן אינו מקבל טומאה), וחכמים מטמאים. "עכנאי" – לפי רב יהודה בשם שמואל, החכמים "הקיפו" את התנור בדברים כמו נחש (עכנא) שמתקפל במעגל, וטמאוהו.

רבי אליעזר מביא ראיות על-טבעיות: חרוב שנעקר, אמת מים שחוזרת לאחור, כותלי בית המדרש שנוטים ליפול, ולבסוף בת קול מן השמים. רבי יהושע עומד ואומר "לא בשמים היא", ורבי ירמיה מסביר: התורה כבר ניתנה בסיני, ובה נאמר "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת" – ההכרעה בידי בית הדין, לא בידי בת קול. אליהו מספר לרבי נתן שהקב"ה "חייך ואמר: נצחוני בני".

תוספות ד"ה "לא בשמים היא" מקשים: ביבמות (יד ע"א) נאמר שהלכה כבית הלל משום שיצאה בת קול – הרי אין משגיחים בבת קול! ומתרצים שני תירוצים: (1) כאן בת הקול באה לחלוק על התורה ("אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת"), ושם בית הלל הם הרוב, והבת קול רק הכריעה ספק; (2) כאן בת הקול יצאה רק משום כבודו של רבי אליעזר, שביקש "מן השמים יוכיחו".

אבל הסיפור לא נגמר בניצחון הרוב. מנדים את רבי אליעזר; רבי עקיבא מבשר לו בעדינות, לבוש שחורים; דמעותיו של רבי אליעזר מביאות מכה על העולם, ורבן גמליאל, הנשיא, כמעט טובע בים. לבסוף אימא שלום, אשתו של רבי אליעזר ואחותו של רבן גמליאל, רואה אותו נופל על פניו ואומרת "קום, הרגת את אחי", ומסבירה: "כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה". לכן הסיפור כאן, בפרק הזהב, בסוגיה של אונאת דברים: ההכרעה ההלכתית נכונה, אבל הפגיעה באדם נשארת. (זה הסבר מקובל למיקום הסיפור; הגמרא עצמה לא אומרת זאת במפורש.)

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י ותוספות מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **חוּלְיוֹת** = טבעות, חלקים עגולים; **מְטַהֵר / מְטַמְּאִין** = פוסק שהכלי טהור (לא מקבל טומאה) / טמא; **עַכְנָא** = נחש (רש"י: "דרכו לעשות בעגולה"); **אַמַּת הַמַּיִם** = תעלת מים; **בַּת קוֹל** = קול מן השמים; **אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת** = הולכים אחרי הרוב (שמות כג, ב); **נִצְחוּנִי בָּנַי** = בניי ניצחו אותי; **בֵּרְכוּהוּ** = לשון נקייה: נידו אותו (הסבר מקובל); **נַחְשׁוֹל** = גל גדול בים; **נְפִילַת אַפַּיִם** = תפילת תחנון (נפילה על הפנים).

גמרא, נט ע"א: המחלוקת

> תְּנַן הָתָם: חֲתָכוֹ חוּלְיוֹת, וְנָתַן חוֹל בֵּין חוּלְיָא לְחוּלְיָא – רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְטַהֵר, וַחֲכָמִים מְטַמְּאִין.
>
> 🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** שנינו שם (במשנה במסכת כלים): (תנור ש)חתך אותו לחוליות, ונתן חול בין חוליה לחוליה – רבי אליעזר מטהר, וחכמים מטמאים.

גמרא, נט ע"ב: "תנור של עכנאי"

וְזֶה הוּא תַּנּוּר שֶׁל עַכְנַאי. מַאי עַכְנַאי? אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: שֶׁהִקִּיפוּ[הוּ] דְּבָרִים כְּעַכְנָא זוֹ, וְטִמְּאוּהוּ. תָּנָא: בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם הֵשִׁיב רַבִּי אֱלִיעֶזֶר כָּל תְּשׁוּבוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, וְלֹא קִיבְּלוּ הֵימֶנּוּ.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** וזה הוא תנור של עכנאי. מה "עכנאי"? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהקיפו אותו דברים (טענות) כמו נחש זה, וטמאוהו. שנה תנא: באותו יום השיב רבי אליעזר את כל התשובות שבעולם, ולא קיבלו ממנו.

גמרא, נט ע"ב: החרוב ואמת המים

אָמַר לָהֶם: אִם הֲלָכָה כְּמוֹתִי – חָרוּב זֶה יוֹכִיחַ. נָעֲקַר חָרוּב מִמְּקוֹמוֹ מֵאָה אַמָּה, וְאָמְרִי לַהּ: אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה. אָמְרוּ לוֹ: אֵין מְבִיאִין רְאָיָה מִן הֶחָרוּב. חָזַר וְאָמַר לָהֶם: אִם הֲלָכָה כְּמוֹתִי – אַמַּת הַמַּיִם יוֹכִיחוּ. חָזְרוּ אַמַּת הַמַּיִם לַאֲחוֹרֵיהֶם. אָמְרוּ לוֹ: אֵין מְבִיאִין רְאָיָה מֵאַמַּת הַמַּיִם.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** אמר להם: אם הלכה כמותי – החרוב הזה יוכיח. נעקר החרוב ממקומו מאה אמה, ויש אומרים: ארבע מאות אמה. אמרו לו: אין מביאים ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – אמת המים תוכיח. חזרו המים לאחור. אמרו לו: אין מביאים ראיה מאמת המים.

גמרא, נט ע"ב: כותלי בית המדרש

חָזַר וְאָמַר לָהֶם: אִם הֲלָכָה כְּמוֹתִי – כּוֹתְלֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ יוֹכִיחוּ. הִטּוּ כּוֹתְלֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ לִיפּוֹל. גָּעַר בָּהֶם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, אָמַר לָהֶם: אִם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מְנַצְּחִים זֶה אֶת זֶה בַּהֲלָכָה, אַתֶּם מָה טִיבְכֶם? לֹא נָפְלוּ מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְלֹא זָקְפוּ מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וַעֲדַיִן מַטִּין וְעוֹמְדִין.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – כותלי בית המדרש יוכיחו. נטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה, אתם מה עניינכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא חזרו והזדקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדיין הם נוטים ועומדים.

גמרא, נט ע"ב: בת הקול

חָזַר וְאָמַר לָהֶם: אִם הֲלָכָה כְּמוֹתִי – מִן הַשָּׁמַיִם יוֹכִיחוּ. יָצְאָתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: מָה לָכֶם אֵצֶל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – מן השמים יוכיחו. יצאה בת קול ואמרה: מה לכם (למה אתם חולקים) על רבי אליעזר, שהלכה כמותו בכל מקום?

גמרא, נט ע"ב: "לא בשמים היא"

עָמַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל רַגְלָיו וְאָמַר: ״לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא!״ מַאי ״לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא״? אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה: שֶׁכְּבָר נִתְּנָה תּוֹרָה מֵהַר סִינַי, אֵין אָנוּ מַשְׁגִּיחִין בְּבַת קוֹל, שֶׁכְּבָר כָּתַבְתָּ בְּהַר סִינַי בַּתּוֹרָה ״אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת״. אַשְׁכְּחֵיהּ רַבִּי נָתָן לְאֵלִיָּהוּ, אֲמַר לֵיהּ: מַאי עָבֵיד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּהַהִיא שַׁעְתָּא? אֲמַר לֵיהּ: קָא חָיֵיךְ וְאָמַר, ״נִצְּחוּנִי בָּנַי! נִצְּחוּנִי בָּנַי!״

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא" (דברים ל, יב). מה פירוש "לא בשמים היא"? אמר רבי ירמיה: כיוון שכבר ניתנה התורה מהר סיני, אין אנו משגיחים בבת קול, שכבר כתבת (ריבונו של עולם) בהר סיני בתורה: "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת" (שמות כג, ב). מצא רבי נתן את אליהו, אמר לו: מה עשה הקב"ה באותה שעה? אמר לו: היה מחייך ואומר: "ניצחוני בניי, ניצחוני בניי!"

גמרא, נט ע"ב: שריפת הטהרות ושליחותו של רבי עקיבא

אָמְרוּ: אוֹתוֹ הַיּוֹם הֵבִיאוּ כָּל טְהָרוֹת שֶׁטִּיהֵר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וּשְׂרָפוּם בָּאֵשׁ. וְנִמְנוּ עָלָיו וּבֵרְכוּהוּ, וְאָמְרוּ: מִי יֵלֵךְ וְיוֹדִיעוֹ? אֲמַר לָהֶם רַבִּי עֲקִיבָא: אֲנִי אֵלֵךְ, שֶׁמָּא יֵלֵךְ אָדָם שֶׁאֵינוֹ הָגוּן וְיוֹדִיעוֹ, וְנִמְצָא מַחֲרִיב אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** אמרו: באותו יום הביאו את כל הטהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפו אותן באש. ונמנו עליו (הצביעו) ו"ברכוהו" (לשון נקייה: נידו אותו – הסבר מקובל), ואמרו: מי ילך ויודיע לו? אמר להם רבי עקיבא: אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיע לו (בדרך פוגעת), ונמצא מחריב את כל העולם כולו.

גמרא, נט ע"ב: "כמדומה לי שחבירים בדילים ממך"

מָה עָשָׂה רַבִּי עֲקִיבָא? לָבַשׁ שְׁחוֹרִים וְנִתְעַטֵּף שְׁחוֹרִים, וְיָשַׁב לְפָנָיו בְּרִיחוּק אַרְבַּע אַמּוֹת. אָמַר לוֹ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: עֲקִיבָא, מָה יוֹם מִיָּמִים? אָמַר לוֹ: רַבִּי, כִּמְדוּמֶּה לִי שֶׁחֲבֵירִים בְּדֵילִים מִמֶּךָּ. אַף הוּא קָרַע בְּגָדָיו וְחָלַץ מִנְעָלָיו, וְנִשְׁמַט וְיָשַׁב עַל גַּבֵּי קַרְקַע.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** מה עשה רבי עקיבא? לבש בגדים שחורים והתעטף בשחורים, וישב לפניו במרחק ארבע אמות. אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מימים (במה שונה היום)? אמר לו: רבי, נדמה לי שהחברים מתרחקים ממך. אף הוא (רבי אליעזר) קרע את בגדיו וחלץ את נעליו, ונשמט (מן הכיסא) וישב על הקרקע.

גמרא, נט ע"ב: דמעותיו של רבי אליעזר

זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת, לָקָה הָעוֹלָם: שְׁלִישׁ בְּזֵיתִים, וּשְׁלִישׁ בְּחִטִּים, וּשְׁלִישׁ בְּשְׁעוֹרִים. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף בָּצֵק שֶׁבִּידֵי אִשָּׁה טָפַח. תָּנָא: אַף גָּדוֹל הָיָה בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁנָּתַן בּוֹ עֵינָיו רַבִּי אֱלִיעֶזֶר – נִשְׂרַף.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** זלגו עיניו דמעות. לקה העולם: שליש בזיתים, שליש בחיטים ושליש בשעורים. ויש אומרים: אף הבצק שבידי אישה התקלקל. שנה תנא: מכה גדולה הייתה באותו יום, שבכל מקום שנתן בו רבי אליעזר את עיניו – נשרף.

גמרא, נט ע"ב: רבן גמליאל בספינה

וְאַף רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה בָּא בִּסְפִינָה. עָמַד עָלָיו נַחְשׁוֹל לְטַבְּעוֹ. אָמַר: כִּמְדוּמֶּה לִי שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא בִּשְׁבִיל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוּרְקָנוֹס. עָמַד עַל רַגְלָיו וְאָמַר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שֶׁלֹּא לִכְבוֹדִי עָשִׂיתִי, וְלֹא לִכְבוֹד בֵּית אַבָּא עָשִׂיתִי, אֶלָּא לִכְבוֹדְךָ, שֶׁלֹּא יִרְבּוּ מַחְלוֹקוֹת בְּיִשְׂרָאֵל. נָח הַיָּם מִזַּעְפּוֹ.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** ואף רבן גמליאל היה מפליג בספינה. עמד עליו גל גדול לטבעו. אמר: נדמה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך – שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו.

גמרא, נט ע"ב: אימא שלום

אִימָּא שָׁלוֹם, דְּבֵיתְהוּ דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, אֲחָתֵיהּ דְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל הֲוַאי. מֵהָהוּא מַעֲשֶׂה וְאֵילָךְ, לָא הֲוָה שָׁבְקָה לֵיהּ לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר לְמִיפַּל עַל אַפֵּיהּ. הָהוּא יוֹמָא רֵישׁ יַרְחָא הֲוָה, וְאִיחַלַּף לַהּ בֵּין מָלֵא לְחָסֵר. אִיכָּא דְּאָמְרִי: אֲתָא עַנְיָא וְקָאֵי אַבָּבָא, אַפִּיקָא לֵיהּ רִיפְתָּא.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** אימא שלום, אשתו של רבי אליעזר, הייתה אחותו של רבן גמליאל. מאותו מעשה והלאה, לא הייתה מניחה לרבי אליעזר ליפול על פניו (לומר תחנון). אותו יום ראש חודש היה, והתחלף לה בין (חודש) מלא לחסר (טעתה ביום – לפי רש"י). ויש אומרים: בא עני ועמד בפתח, והוציאה לו לחם.

גמרא, נט ע"ב: "חוץ משערי אונאה"

אַשְׁכַּחְתֵּיהּ דְּנָפֵל עַל אַנְפֵּיהּ. אֲמַרָה לֵיהּ: קוּם, (קטלית לאחי) [קְטַלְתֵּיהּ לְאָח]. אַדְּהָכִי נְפַק שִׁיפּוּרָא מִבֵּית רַבָּן גַּמְלִיאֵל דִּשְׁכֵיב. אֲמַר לַהּ: מְנָא יְדַעְתְּ? אֲמַרָה לֵיהּ: כָּךְ מְקוּבְּלַנִי מִבֵּית אֲבִי אַבָּא: כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעָלִים חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** מצאה אותו שנפל על פניו. אמרה לו: קום, הרגת את אחי. בינתיים יצא קול שופר מבית רבן גמליאל, שמת. אמר לה: מנין ידעת? אמרה לו: כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים, חוץ משערי אונאה.

רש"י, ד"ה ר"א מטהר

ר"א מטהר - שאין זה כלי חרס אלא בנין כעין כלי גללים וכלי אדמה שאין מקבלין טומאה:

💭 **הסבר (על פי רש"י):** לדעת רבי אליעזר התנור שנבנה מחוליות עם חול ביניהן אינו "כלי חרס" אלא בניין, ולכן אינו מקבל טומאה.

רש"י, ד"ה עכנאי

עכנאי - נחש דרכו לעשות בעגולה להכניס זנבו אצל פיו:

💭 **הסבר (על פי רש"י):** נחש שמתקפל במעגל – כך החכמים "הקיפו" את התנור בטענות.

רש"י, ד"ה שלא ירבו מחלוקות

שלא ירבו מחלוקות - שלא ירגיל היחיד לחלוק על המרובין:

💭 **הסבר (על פי רש"י):** רבן גמליאל, הנשיא, נידה את רבי אליעזר כדי שיחיד לא יתרגל לחלוק על הרבים אחרי שהוכרעה הלכה.

רש"י, ד"ה חוץ משערי אונאה

חוץ משערי אונאה - לפי שצער הלב היא וקרוב להוריד דמעות:

💭 **הסבר (על פי רש"י):** אונאה היא "צער הלב", ולכן קרובה לדמעות – ושערי דמעות לא ננעלו.

תוספות, ד"ה לא בשמים היא (מתוך רשימת דיבורי התוספות בתכנית הבגרות)

לא בשמים היא - והא דאמר בפ"ק דיבמות (ד' יד. ושם ד"ה רבי) דהלכה כב"ה משום דיצאה בת קול שאני הכא שבא לחלוק על דברי תורה דכתיב אחרי רבים להטות אבל התם אדרבה ב"ה רובא אי לאו דהוה מספקא לן אי אזלינן בתר רובא משום דב"ש הוו חריפי טובא ועוד דכאן לא יצאה בת קול אלא משום כבודו דר"א שאמר מן השמים יוכיחו והא דאמר התם רבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול ולא שמעינן ליה לר' יהושע אלא על ב"ק דהאי מעשה דר"א דהכא התם דייק מדקאמר לא בשמים היא כבר ניתנה לנו תורה מסיני משמע דבשום מקום אין משגיחין:

💭 **הסבר (פירוש שלנו לתוספות):** תוספות מקשים: ביבמות (יד ע"א) אמרו שהלכה כבית הלל משום שיצאה בת קול – ואילו כאן "אין משגיחין בבת קול"? תירוץ ראשון: כאן בת הקול באה לחלוק על התורה, שכתוב בה "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת"; שם, להפך, בית הלל הם הרוב, ובת הקול רק הכריעה ספק (חששו שמא אין הולכים אחרי הרוב, כי בית שמאי היו "חריפי טובא"). תירוץ שני: כאן בת הקול יצאה רק משום כבודו של רבי אליעזר, שאמר "מן השמים יוכיחו". ובסוף מסבירים: מה שאמרו ביבמות שרבי יהושע "אין משגיחין בבת קול" – נלמד מכאן, מן הלשון "לא בשמים היא".

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא"

💭 **מפרשים:** תוספות: "שאני הכא שבא לחלוק על דברי תורה". תוספות מצמצמים את "לא בשמים היא" למקרה שבו בת קול סותרת את הכלל שבתורה. זו דרך אחת ליישב בין הסוגיות (פירוש תוספות).

📜 **כתוב:** "כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעָלִים חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה"

💭 **מפרשים:** רש"י: "לפי שצער הלב היא וקרוב להוריד דמעות". רש"י קושר את המשפט לשערי דמעות (נט ע"א). הקשר לנושא הפרק הוא פירוש, לא דבר שהגמרא אומרת כאן במפורש.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "רוב מול גאון" – הצבעה (4 דקות)
2. המחלוקת ו"עכנאי" (רש"י), וקריאת ארבע הראיות בחברותות – טבלה (10 דקות)
3. "לא בשמים היא": רבי ירמיה ו"נצחוני בני" (7 דקות)
4. תוספות ד"ה "לא בשמים היא": הקושיה מיבמות ושני התירוצים (8 דקות)
5. סוף הסיפור: רבי עקיבא, רבן גמליאל, אימא שלום ו"שערי אונאה" (9 דקות)

6. שאלה בסגנון בגרות (סעיף ד) + כרטיס יציאה (7 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מהן ארבע הראיות של רבי אליעזר, ומה ענו החכמים על כל אחת?
2. מה פירוש "לא בשמים היא" לפי רבי ירמיה?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה הקושיה של תוספות מיבמות, ומה שני התירוצים?
2. למה, לדעתכם, רבי עקיבא לבש שחורים וישב במרחק ארבע אמות? מה הוא ניסה למנוע?

הערכה (מה דעתי?)

1. "נצחוני בני" – מה המסר של התיאור הזה על לימוד תורה ומחלוקת?
2. האם החכמים צדקו? הבחינו בין ההכרעה ההלכתית לבין היחס לרבי אליעזר. חזרו להצבעה מהפתיחה.

🎓 שאלה בסגנון בגרות

שאלה בניסוח שלנו, בסגנון שאלות הבגרות בתלמוד (לא מתוך בחינה אמיתית). 25 נקודות, כ-20 דקות.

קראו את הגמרא בבבא מציעא נט ע"ב, מן "עמד רבי יהושע על רגליו" ועד "חוץ משערי אונאה", ואת תוספות ד"ה "לא בשמים היא", וענו:

א. הסבירו את "לא בשמים היא" לפי רבי ירמיה. מה תפקידו של הפסוק "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת" בהסבר? (6 נק')

ב. תוספות ד"ה "לא בשמים היא": הציגו את הקושיה מן הסוגיה ביבמות ואת שני התירוצים. (9 נק')

ג. "שלא לכבודי עשיתי... אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל": הסבירו את טענת רבן גמליאל, היעזרו ברש"י ד"ה "שלא ירבו מחלוקות". (4 נק')

ד. הסבירו את דברי אימא שלום: "כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה". כיצד הם קושרים את הסיפור לנושא הסוגיה? (6 נק')

מחוון עם חלוקת נקודות: במחוון של דף העבודה.

🏁 סיכום השיעור

סיכום היחידה: התחלנו ב"כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים", עברנו להלבנת פנים, וסיימנו בסיפור שבו גם הכרעה נכונה של הרוב משאירה פגיעה – "כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה". זו יחידת פתיחה; יחידות נוספות להכנה לבגרות יעלו בהמשך.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. השלימו: "לא בשמים היא" – שכבר כתבת בהר סיני בתורה: "_____".
2. משפט אחד: למה הסיפור מופיע דווקא בפרק שעוסק באונאת דברים? _____

💡 הערות למורה

מקום בתכנית: פרק הזהב, נט ע"א – נט ע"ב, ברשימת הסוגיות של בבא מציעא לבגרות (תשפ"ו, 6381). דיבור התוספות "לא בשמים" (נט ע"ב) נמצא ברשימת דיבורי התוספות של התכנית; ברשימה מופיעים בנט ע"ב גם "זה", "קחייך", "מבית", "חוץ" ו"ואמרי".

זה שיעור ארוך. אם צריך, אפשר לחלק לשניים: עד "נצחוני בני" בשיעור אחד, ותוספות וסוף הסיפור בשיעור שני.

ההלכה עצמה (טומאת התנור) מורכבת. מספיק שהתלמידים יבינו שזו מחלוקת אמיתית בהלכה, ושהשאלה בסיפור היא מי מכריע ואיך.

"ברכוהו" הוא לשון נקייה לנידוי – הסבר מקובל, שכדאי להציג ככזה. המשפט "קום, (קטלית לאחי) [קטליתה לאח]" מופיע בספריא עם נוסח בסוגריים; השארנו אותו כמו שהוא.

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

טבלת ארבע הראיות ותגובת החכמים, שאלות על "לא בשמים היא" ועל תוספות, מיפוי סוף הסיפור, ושאלה בסגנון בגרות. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- בבא מציעא נט ע"א (ספריא)
- בבא מציעא נט ע"ב (ספריא)
- רש"י על בבא מציעא נט ע"ב (ספריא)
- תוספות על בבא מציעא נט ע"ב (ספריא)
- תכנית הלימודים: מסכת בבא מציעא תשפ"ו, יחידת החובה 6381 (משרד החינוך)

מחוון: תנורו של עכנאי: "לא בשמים היא" ו"שערי אונאה"

1. החרוב: נעקר מאה (או ארבע מאות) אמה – "אין מביאין ראיה מן החרוב". אמת המים: חזרה לאחור – "אין מביאין ראיה מאמת המים". כותלי בית המדרש: נטו ליפול; רבי יהושע גער בהם, ונשארו "מטין ועומדין". בת קול: "הלכה כמותו בכל מקום"; רבי יהושע: "לא בשמים היא".
2. התורה כבר ניתנה מהר סיני, ואין משגיחים בבת קול; בתורה כתוב "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת".
3. אליהו סיפר לרבי נתן שהקב"ה חייך ואמר "נצחוני בני". פירוש אפשרי: הקב"ה שמח שחכמים מכריעים בתורה לפי הכללים שנתן להם (פירוש, כל תשובה מנומקת).
4. רבי עקיבא: לבש שחורים, ישב במרחק ארבע אמות ואמר "כמדומה לי שחבירים בדילים ממך" – כדי שלא יודיע לו "אדם שאינו הגון" ויחריב את העולם. רבי אליעזר: קרע בגדיו, חלץ מנעליו, ישב על הקרקע ובכה. רבן גמליאל: בסערה אמר "שלא לכבודי עשיתי... אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל". אימא שלום: מנעה מרבי אליעזר ליפול על פניו; כשנפל אמרה "קום, הרגת את אחי" – "כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה".
5. **שאלה בסגנון בגרות:**
א. התורה כבר ניתנה בסיני, ולכן אין משגיחים בבת קול (3 נק'); בתורה עצמה נאמר "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת" – ההכרעה ברוב של חכמים, גם מול בת קול (3 נק').
ב. הקושיה: ביבמות הלכה כבית הלל משום שיצאה בת קול, וכאן אין משגיחים בבת קול (3 נק'). תירוץ 1: כאן בת הקול באה לחלוק על התורה ("אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת"); שם בית הלל הם הרוב, ובת הקול רק הכריעה ספק, כי בית שמאי היו "חריפי טובא" (3 נק'). תירוץ 2: כאן בת הקול יצאה רק משום כבודו של רבי אליעזר, שאמר "מן השמים יוכיחו" (3 נק').
ג. רבן גמליאל, הנשיא, מסביר שנידה את רבי אליעזר לא מסיבה אישית אלא כדי למנוע ריבוי מחלוקות; לפי רש"י – "שלא ירגיל היחיד לחלוק על המרובין" (4 נק').
ד. אונאה היא צער הלב, ולפי רש"י "קרוב להוריד דמעות"; שערי דמעות לא ננעלו (נט ע"א), ולכן תפילתו של רבי אליעזר הפגוע נענתה ורבן גמליאל מת (3 נק'). הקשר: גם כשההכרעה ההלכתית נכונה, הפגיעה באדם היא אונאת דברים – וזה נושא הסוגיה (3 נק'; הסבר של קשר זה הוא פרשנות, מקובל כל נימוק סביר).